

ÖRÖK DIÁK VAGY ELKÖTELEZETT PEDAGÓGUS? MAGYAR TÖBBSÉGI ÉS KISEBBSÉGI PEDAGÓGUSHALLGATÓK TANULÁSI ÚTVONALAI

ETERNAL STUDENT OR COMMITTED TEACHER? MAJORITY AND MINORITY HUNGARIAN TEACHER STUDENTS LEARNING PATHS

Stark Gabriella Mária

Abstract: A vizsgálat célja a magyar többségi és kisebbségi pedagógushallgatók tanulási útvonalainak feltérképezése. Értelmezési keretemet a kisebbségi tanulási útvonalak képezik, mint a kisebbségi oktatás etnicitással átszőtt mezoszintű magyarázó tényezői. Alkalmazott kutatási módszerem a kérdőíves lekérdezés, a kutatás populációját pedagógushallgatók képezték (N=635). A lekérdezés Magyarországon, Romániában, Kárpátalján és Szerbiában történt, az elemzés során a többségi magyar és kisebbségi magyar hallgatók almintáit alakítottam ki. Vizsgálatom eredményei szerint a pedagógusképzés választását a pedagóguspálya iránti elköteleződés befolyásolja elsősorban. A többségi és kisebbségi pedagógusjelöltek csoportjai között szignifikáns különbségek mutathatók ki a tanulási útvonalak sajátosságait illetően, az elköteleződés függvényében: a többségi hallgatók modelltöbbségi és elkötelezettebbek a pedagóguspálya iránt, a kisebbségi hallgatók a kisebbségi oktatás iránt, ám ezeket az eltéréseket az etnikai hovatartozáson kívül a háttérváltozók is befolyásolják (nem, szülők iskolai végzettsége, pedagógusmodellek).
Tárgyszavak: kisebbségi oktatás, kisebbségi felsőoktatás, tanulási útvonal, többség, kisebbség.

1. Értelmezési keret felvillantása

Vizsgálatom célja a magyar többségi és kisebbségi pedagógusjelöltek tanulási útvonalmintázatainak feltérképezése az etnikai hovatartozás függvényében. Vizsgálatom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják a pedagógusképzés mint tanulási útvonal választását; illetve milyen megkülönböztető jegyei vannak a többségi, illetve a kisebbségi tanulási útvonalaknak? Vizsgálatom tárgyát a kisebbségi pedagógusképzés képezi. E terület vizsgálatát azért tartom relevánsnak, mert a pedagógusképzés kiemelt terepet jelent a kisebbségi oktatás számára. Papp (2012) szerint a **pedagógusképzés** a **kisebbségi oktatás** egyik makroszintű, etnikailag semleges magyarázó tényezője, a **kisebbségi tanulási útvonalak** pedig a kisebbségi oktatás mezoszintű, etnicitással összefüggő tényezőjét képezik.

Értelmezési keretemet a kisebbségi tanulási útvonalak képezik, ezeket az útvonalakat a kisebbségi oktatás etnicitással átszőtt mezoszintű magyarázó tényezőjeként közelítem meg. A szakirodalomban a *tanulói utak*, *tanulási útvonalak*, *oktatási útvonalak*, *iskolai életutak* megnevezéssel találkoztam. A *tanulói utak* alatt általában „az iskolarendszeren átvezető, nagyrészt a rendszer által a tanulók számára kijelölődő különböző oktatási szinteket érintő útvonalakat értjük”, mely elsősorban a formális oktatásra vonatkozik (Imre, 2010). Az iskolai szintekből és átmenetekből összetevődő *tanulási útvonalak* az iskolai életútra vonatkoznak, Papp (2012) szerint makro és mezo szinten ragadhatóak meg. Boudon „az iskolai életutat átmenetek sorozataként fogja fel, amikor az egyes iskolai szakaszok

végén a tanulónak és családjának döntenie kell a továbbtanulásról és az iskola megválasztásáról” (Boudon, idezi Csata, 2004). Az iskolai életút a különböző iskolai szintek közötti átmenetek folyamataként értelmezhető. Bukodi (1998) értelmezési keretében a hangsúly a továbbtanulási döntésekre helyeződik, megközelítésében az iskolai hierarchiát „döntési fához” hasonlítja, amellyel kapcsolatban azt vizsgálendő, hogy az egyes elágazási pontokon a továbbtanulási döntések meghozatalában milyen szerepe van a családi háttérnek.

Papp (2012) szerint kisebbségi környezetben a tanulási útvonalak kérdését áthatja a többségi-kisebbségi viszony, illetve az etno- és kisebbségpolitikai kontextus, ezért a kisebbségi kérdés az egyik irányvonala a tanulási útvonalak területének.

2. Vizsgálati személyek bemutatása

A kisebbségi pedagógusjelöltek tanulási útvonalait egy empirikus elemzés tükrében mutatom be. Elemzésemet SZAKTÁRNET című projekt 2015-ös kérdőíves adatfelvételének adatbázisa alapján valósítottam meg.

Az elemzés tárgyát képező adatbázis adatfelvétele 2014 decemberében – 2015 januárjában valósult meg felsőfokú intézményekben tanuló hallgatók körében. A mintába 1792 hallgató került be, ebből 635 hallgató pedagógusképzésben vesz részt. A következő intézményekben folyt a lekérdezés:

Magyarország: Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem- Kölcsey Ferenc tanítóképző kar, Nyíregyházi Főiskola;

Ukrajna: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; Ungvári Nemzeti Egyetem, Munkácsi Állami Egyetem; Románia: Babeş–Bolyai Tudományegyetem és kihelyezett tagozatai, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Nagyvárad Állami Egyetem, Partiumi Keresztény;

Szerbia: Újvidéki Egyetem, Magyar nyelvű tanítóképző kar.

Az elemzés során a többségi magyar és kisebbségi magyar hallgatók almintáit alakítottam ki (az anyanyelv, az egyetemi tanulmányok nyelve, a nemzetiség, valamint a kitöltés nyelve alapján).

1. táblázat: Hallgatói rétegek (forrás: Szaktárnet 2015)

Kategória	Fő
Magyar többség	199
Magyar kisebbség	370
Erdélyi magyar	163
Kárpátaljai magyar	144
Vajdasági magyar	63
Hiányzó adat	5
Összesen	574

Mint az 1. táblázatban is láthatjuk, a minta egyharmadát a többségi magyar hallgatók képezik, majdnem kétharmadát pedig a kisebbségi (erdélyi magyar, kárpátaljai magyar, valamint vajdasági magyar) pedagógushallgatók.

Bemutatom a minta néhány demográfiai jellemzőjét (nem, szülők iskolai végzettsége, szülők foglalkozása), a pedagógusjelöltek almintáját összevetve a nem pedagógusjelöltek almintájával.

2. táblázat: A minta nem szerinti megoszlása (forrás: Szaktárnet 2015)

Alminta	Nem	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
Pedagógus almintá	Férfi	19.6%	24.9%	16.9%
	Nő	80.4%	75.1%	83.1%
Nem pedagógus almintá	Férfi	31.9%	31.2%	38.4%
	Nő	68.1%	68.8%	61.6%

A 2. táblázat adatai szerint a pedagógushallgatók körében elég kevés a férfi (tízből mindössze két hallgató), a nem pedagógushallgatók körében picivel magasabb a férfi hallgatók aránya (tízből három hallgató), ez is a pedagóguspálya elnőiesedését mutatja. A többségi magyar hallgatók egynegyede férfi, a kisebbségi hallgatók esetében alacsonyabb ez az arány (17%). A szülők iskolai végzettségét vizsgálva megállapíthatom, hogy egy feltörekvő értelmiségi generáció mutatkozik, e pedagógushallgatók többsége lesz a családban az első felsőfokú végzettségű személy:

3. táblázat: Szülők iskolai végzettsége (forrás: Szaktárnet 2015)

Szülő	Alminta	Iskolai végzettsége	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
APA	Pedagógus alminta	alapfok	7%	5.4%	8%
		középfok	75%	72%	76.7%
		felsőfok	17.9%	22.6%	15.3%
	Nem pedagógus alminta	alapfok	5.5%	5.3%	7.6%
		középfok	69.9%	69.2%	76.1%
		felsőfok	24.6%	25.5%	16.3%
ANYA	Pedagógus alminta	alapfok	8.5%	6.1%	9.7%
		középfok	66.3%	60.8%	69.3%
		felsőfok	25.2%	33.1%	20.9%
	Nem pedagógus alminta	alapfok	4.4%	4.2%	6.6%
		középfok	60.7%	59.5%	71.4%
		felsőfok	34.9%	36.3%	22%

A 3. táblázat adatai szerint a nem pedagógushallgatók szüleinek magasabb az iskolai végzettsége, mint a pedagógushallgatók szüleinek ($p < 0,01^{**}$), az anyák végzettsége mindkét alminta esetében magasabb az apák végzettségénél ($p < 0,01^{**}$). A pedagógusjelölt alminta esetében a többségi hallgatók szülei magasabb végzettségűek a kisebbségi hallgatók szüleinél (az apák esetében a különbség nem szignifikáns, az anyák esetében $p < 0,01^{**}$). A kisebbségi pedagógushallgatók háromnegyed részének az édesapja középfokú végzettséggel rendelkezik. Az általam vizsgált minta esetén az anyáknak volt magasabb az iskolai végzettsége, mely a gyermeket is befolyásolhatta a felsőfokú tanulmányok elkezdésében.

A végzettség mellett vizsgáltam, hogy megjelennek-e a pedagógusszülők a mintában, vagyis megjelenik-e a családi modellkövető attitűd a pedagógusjelöltek körében.

4. táblázat: Szülők foglalkozása (forrás: Szaktárnet 2015)

Szülő	Alminta	Foglalkozás	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
APA	Pedagógus alminta	Nem pedagógus	96%	90.1%	98.7%
		Pedagógus	4%	8.9%	1.3%
	Nem pedagógus alminta	Nem pedagógus	95.7%	95.9%	95.4%
		Pedagógus	4.2%	4.1%	4.6%
ANYA	Pedagógus alminta	Nem pedagógus	85.8%	83.7%	87%
		Pedagógus	14.3%	16.3%	13.1%
	Nem pedagógus alminta	Nem pedagógus	83.5%	82%	97.7%
		Pedagógus	16.5%	18%	2.4%

A 4. táblázat adatai szerint kevés pedagógus apával találkozunk mind a pedagógusjelöltek (4%), mind a nem pedagógusjelöltek (4.2%) körében. Különbség mutatkozik viszont a többség és kisebbség dimenziójában ($p < 0,000^{***}$). A többségi magyar pedagógushallgatók között sokkal több a pedagógusapa (8.9%), mint a kisebbségi pedagógushallgatók között (1.3%), vagyis a többségi magyar

hallgatók esetében a pedagógus apa erőteljes modellértékkel bír, a kisebbségi hallgatók esetében viszont nem.

A pedagóguspálya elnöiesedését mutatja, hogy több hallgató édesanyja pedagógusként dolgozik. A többségi hallgatók esetében a pedagógus anya modellje kevésbé érvényesül, ugyanis mind a pedagógus (14.3%), mind a nem pedagógus almintá esetében (16.5%) hasonló arányú a pedagógusanyák száma. A kisebbségi hallgatók esetében viszont különbségek mutatkoznak ($p < 0,01^{**}$), itt a pedagógusjelöltek esetében kidomborodik a szülő modellértéke (16.3%), szemben a kisebbségi nem pedagógushallgatókkal (2.4%).

3. Tanulási útvonalak mintázatai

Szakválasztás

Először arra kérdésre kerestem a választ, hogy miért választja egy hallgató a pedagógusképző szakot. A pedagógusképzés választásának indítékai között az összmintában legmagasabb értékekkel a szívesen végzett tevékenység ($m=3,27$), az elhivatottság a nevelés iránt ($m=3,22$), valamint az elismert foglalkozás vágya szerepel ($m=3,18$).

5. táblázat: A pedagógusképzés választásának indítékai

Választás indítékai	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar	Anova
Szívesen végzett tevékenység	3.27	3.34	3.24	NS
Elhivatottság nevelés iránt	3.22	3.35	3.16	NS
Tudás gyarapítása	3.18	3.21	3.16	NS
Elismert foglalkozás	2.89	2.88	2.89	NS
Állás biztos keresettel	2.78	2.84	2.75	NS
Vonzó diákélet	2.48	2.36	2.49	NS
Képességek keresése	2.34	2.52	2.37	NS
Tanári modell	2.16	2.56	2.99	***
Elhelyezkedés könnyebbége	2.01	2.20	1.93	*
Családi modell	1.86	1.87	1.85	NS
Család, környezet elvárásai	1.81	1.78	1.83	NS
Bejutás könnyebbége	1.72	1.62	1.76	NS
Munkába állás kitolása	1.49	1.51	1.48	NS
Mert nem vettek fel máshová	1.49	1.34	1.44	NS

Legalacsonyabb értékkel szerepel a lehetőségek szűkössége ($m=1,79$), a munkába állás kitolása ($m=1,49$), valamint a bejutás könnyebbége ($m=1,41$). A tanári modellek a többségi magyar hallgatók körében játszanak jelentősebb szerepet ($p < 0,000^{***}$), esetükben egy közepesen erős tanári modellhatás érezhető, ez a kisebbségi hallgatóknál kevésbé domborodik ki.

A pedagógusképzés választása indítékainak vizsgálatok faktoranalízis segítségével három hallgatói orientációs típust különítettem el: örök diák, elkötelezett pedagógus, modellkövető. Az örök diákot a bejutás könnyebbége, a vonzó diákélet, valamint a munkába állás kitolása jellemzi; az elkötelezett pedagógust a szívesen végzett munka, az állandó önfejlesztés vágya és elhivatottság jellemzi, a modellkövető pedagógusjelöltet pedig a családi és tanári modell befolyásoló hatása.

6. táblázat: Hallgatói csoportok – összmintán (Faktoranalízis, Varimax rotálás, a 3 faktor a teljes variancia 54.31 százalékát fedi, KMO=0.810).

Pedagógusképzés választásának indítékai – összminta(1-4 skála)	Faktorok		
	1. Örök diák	2. Elkötelezett pedagógus	3. Modell-követő
Bejutás könnyebbsége	0.775	-0.081	0.125
Család, környezet elvárásai	0.719	-0.095	0.218
Elhelyezkedés könnyebbsége	0.687	0.165	0.083
Mert nem vettek fel máshová	0.666	-0.176	0.237
Munkába állás kitolása	0.647	-0.162	0.013
Tehetség, képességek keresése	0.608	0.304	0.034
Vonzó diákélet	0.518	0.258	0.164
Szívesen végzett tevékenység	-0.160	0.768	0.223
Tudás gyarapítás	-0.009	0.756	0.083
Elhivatottság nevelés iránt	-0.227	0.688	0.300
Elismert foglalkozás	0.238	0.645	-0.243
Állás biztos keresettel	0.466	0.572	-0.080
Tanári modell	0.175	0.141	0.762
Családi modell	0.331	0.057	0.644

A kisebbségi almintán belül hasonló hallgatói csoportok rajzolódnak ki (Faktoranalízis, Varimax rotálás, a 3 faktor a teljes variancia 58.7 százalékát fedi, KMO=0.807).

Ezek a hallgatói csoportok hasonlóságot mutatnak korábbi vizsgálatok eredményeivel (Papp – Csata, 2013):

7. táblázat: Hallgatói csoportok összehasonlítása

Saját vizsgálat	Aranymetszés
Örök diák	Parkoló, rövid távú oportunitizmus
Elkötelezett pedagógus	Szakmai elhivatottság
Modellkövető	Megfelelés kényszer
-	Hosszú távú oportunitizmus

A doktorandusz életpálya vizsgálatkor kialakított hallgatói csoportok is hasonlóságot mutatnak az elemzéssel: a szakmai elhivatottság kategóriájával azonosíthatom az elkötelezett pedagógust, az örök diák megfeleltethető a rövid távú oportunistának, míg a modellkövető a megfelelési kényszert mutatóval. A hosszú távú oportunistát az én vizsgálatomban beépül az elkötelezett pedagógus jellemzői közé.

Pedagóguspálya iránti elköteleződés

A pedagógusjelöltek pálya iránti elkötelezettségét több mutatóval elemeztem: a pedagógusképzés volt-e első továbbtanulási opciójuk; szándékoznak-e pedagógusként elhelyezkedni; 10 éven belül gondolkodnak-e pályaelhagyáson; illetve milyennek tartják a pedagóguspálya presztízsét. A

pedagóguspálya iránti elköteleződést a tanulási útvonal tanítási útvonalként való folytatásaként értelmeztem.

8. táblázat: Pedagógusképzés mint első továbbtanulási opció (forrás: Szaktárnet 2015)

Pedagógus-képzés I. opció	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
Igen	80.4%	80.3%	80.5%
Nem	17.6%	18.6%	17%
Nem tudom	2%	1.1%	2.5%

A 8. táblázat adatsorából kitűnik, hogy tízből nyolc hallgatónak a pedagógusképzés az első opciója volt. A többségi és kisebbségi hallgatók csoportja között nem mutatkozik szignifikáns különbség.

Ezek az adatok szoros összefüggésben állnak a pedagógusjelöltek pedagógusként való elhelyezkedési szándékával. Tízből hat hallgató mindenképp pedagógusként szeretne elhelyezkedni, három hallgató talán. A többségi magyar hallgatók a leghatározottabbak ebben a tekintetben (78.1%), a kisebbségi hallgatóknak csak a fele biztos ebben teljes mértékben ($p < 0,000^{**}$). Felvetődik a képzés megtérülési rátájának¹ kérdése (Polónyi, 2004) a kisebbségi pedagógushallgatók körében: mekkora lesz a pedagógusképzés társadalmi megtérülési rátája, ha a képzésben részt vevők nagy része nem akar pedagógusként dolgozni?

9. táblázat: Pedagógusként való elhelyezkedés szándéka (forrás: Szaktárnet 2015)

Elhelyezkedés pedagógusként	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
Igen, mindenképp	61.6%	78.1%	55%
Talán	28%	17.7%	32.1%
Csak ha nincs más lehetőség	3.3%	3.1%	3.3%
Nem	3.6%	0%	5%
Nem tudom	3.6%	1%	4.6%

A 10. táblázat adatai szerint a pedagóguspálya elhagyásának szándékát illetően nem mutathatók ki szignifikáns különbségek a többség és kisebbség viszonylatában.

10. táblázat: Pedagóguspálya elhagyásának szándéka (forrás: Szaktárnet 2015)

Pedagóguspálya elhagyása	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar
Egyáltalán nem valószínű	31.3%	35.1%	29.8%
Nem valószínű	47.0%	45.7%	47.6%
Valószínű	17.2%	17%	17.3%
Nagyon valószínű	4.4%	2.1%	5.3%

A 8-10. táblázatokban bemutatott mutatók fordítottan korrelálnak a pedagógusszak presztízsének megítélésével (l. 11. táblázat). A varianciánálízis eredményei szerint többségi hallgatók alacsonyabbnak ítélik meg a pedagógusszak presztízsét, mint a kisebbségi hallgatók. A kisebbségi hallgatók nem azonos módon ítélik meg szakuk presztízsét: a vajdasági hallgatók jóval magasabbnak ítélik a pedagóguspálya presztízsét az erdélyi és kárpátaljai hallgatótársaikhoz képest.

¹ A megtérülési ráta a hányados, amely az oktatási ráfordítások jelenértéke és az oktatás eredményeként várható hozamok jelenértéke között képezhető.

11. táblázat: Pedagógusszak presztízsének megítélése (forrás: Szaktárnet 2015)

Presztízs (1-8 skála)	Összesen	Többségi magyar	Kisebbségi magyar	Anova
Szerinted M StdD	5.51 1.55	5.28 1.54	5.59 1.55	NS
Egyetem „köz- véleménye”	5.16 1.77	4.65 1.88	5.35 1.69	**

Tanítási útvonalak

A pedagóguspálya iránti elköteleződés mellett a kisebbségi pedagóguspálya iránti elköteleződést is vizsgáltam. Varianciaanalízissel elemeztem, hogy a hallgatók milyen szívesen vállalnának munkát bizonyos intézménytípusokban. A 12. táblázat adatai szerint a többségi hallgatók inkább állami iskolában (m=4.09), fejlett térségben (m=3.96), nagyvárosban (m=3.90), valamint gyakorlóiskolában (m=3.30) vállalnának szívesebben munkát, a kisebbségi hallgatók pedig egyházi iskolában (m=3.60), kistelepülésen (m=3.71) és elmaradott térségben (m=3.25).

12. táblázat: Munkahelyként választandó intézmény típusa (forrás: Szaktárnet 2015)

INTÉZMÉNYTÍPUS(1-5 skála)	Összes		Többségi magyar		Kisebbségi magyar	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
Állami iskola	3.93	0.93	4.09	0.93	3.87	1.12
Alapítvány, magániskola	3.87	1.12	3.93	1.02	3.85	1.08
Fejlett térség	3.82	1.09	3.96	1.00	3.76	1.12
Nagyváros	3.71	1.07	3.90	1.02	3.64	1.08
Kistelepülés	3.63	1.11	3.44	1.17	3.71	1.07
Egyházi iskola	3.51	1.26	3.29	1.35	3.60	1.22
Gyakorló iskola	3.46	1.17	3.30	1.28	3.53	1.11
Elmaradott térség	3.12	1.20	2.81	1.22	3.25	1.17
Nemzetiségi kisebbségi iskola	3.03	1.25	2.43	1.21	3.28	1.18
Fogyatékkal élők iskolája	2.50	1.23	2.41	1.31	2.54	1.20
SNI-s tanulókat integráló iskola	2.48	1.26	2.46	1.31	2.49	1.24
Roma többségű iskola	2.03	1.14	1.88	1.15	2.09	1.15

A kisebbségi hallgatók szívesebben vállalnának munkát nemzeti kisebbségi iskolában többségi társaikhoz képest (p<0,000***). Ezt a kirajzolódó tendenciát a kisebbségi oktatás iránti elköteleződés, illetve a kisebbségi tanulási útvonal kisebbségi tanítási útvonalaként értelmeztem.

A problémás gyermekekkel szemben kevésbé nyitottak a pedagógusjelöltek a 12. táblázat adatai szerint. A roma kisebbségi tanulókkal szemben már nem annyira nyitottak a hallgatók, mint a nemzeti kisebbségi tanulókkal szemben, mivel roma többségű iskolában vállalnának legkevésbé szívesen munkát mind a többségi, mind a kisebbségi hallgatók (m=2.03), s szintén ódzkodnak a fogyatékkal élők iskolájától, valamint a speciális nevelési igényű tanulókat integráló iskoláktól is a többségi és kisebbségi hallgatók.

4. Összegzés

A Szaktárnet 2015-ös adatbázis elemzése révén a többségi magyar és kisebbségi magyar pedagógushallgatók tanulási útvonalainak főbb jellemzőit próbáltam meg körvonalazni.

A pedagógusképző tanulási útvonal az esetek nagy részében tanítási útvonallá alakul, mind a többségi, mind a kisebbségi hallgatók esetében. Az etnikai hovatartozás mint erőteljesen meghatározó tényező jelentkezik; a többségi és kisebbségi pedagógusjelöltek csoportjai között szignifikáns különbségek mutathatók ki a tanulási útvonalak sajátosságait illetően, az elköteleződés függvényében: a többségi hallgatók modellkövetőbbek és elkötelezettebbek a pedagóguspálya iránt, a kisebbségi hallgatók a kisebbségi oktatás iránt.

Vizsgálatom eredményei szerint a pedagógusképzés választását a pedagóguspálya iránti elköteleződés, s kevésbé a „kisebbségi” tényezők (kisebbségi mikroközösségek hatása, kisebbségi kultúra továbbadása, stb.) befolyásolják. A kisebbségi pedagógusjelölteket három csoportba soroltam a vizsgálat eredményei alapján: pedagóguspálya iránt elkötelezettek, modellkövetők, valamint örökdiákok.

Irodalomjegyzék

Bukodi, Erzsébet (1998): *Women's occupational career mobility and family formation: The case of Hungary*. Joint ECE/INSTRAW/UNSD Work Session on Gender Statistics, Working Paper No. 25.

Csata Zsombor (2004): Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. In: *Erdélyi társadalom*. 1. 99–132.

Imre Anna (2010): Tanulói és tanulási utak a 90-es években. In: *Educatio*. 2. 251–263.

Papp Z. Attila, Csata Zsombor (2013): Külhoni magyar doktorandusok: nemzetközi kontextusok és Kárpát-medencei jellegzetességek. In: *Magyar kisebbség*. 3 (22). 7–33.

Papp Z. Attila (2012): Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. In: *Educatio*. 1. 3–23.

Polónyi István (2014): *A felnőttképzés megtérülési mutatói*. Budapest, Felsőoktatáskutató Intézet.

Szerző

Stark Gabriella Mária, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár (Románia). Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Szatmári Kihelyezett Tagozat. E-mail: ngabriella77@gmail.com

Köszönetnyilvánítás

A vizsgálat a „Szakmai szolgáltató és kutatást támogató regionális hálózatok a pedagógusképzésért az Észak-alföldi régióban”, TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0009. program keretében készült. Az adatelemzés a Balassi Intézet Márton Áron Kutatói Szakkollégiumának támogatásával készült 2015-ben.